

HUMANIST

Fra 4/14.

Film som vil misjonere er sjelden vellykkede, enten de vil frelse eller utbre ateisme. Men markedsmechanismene sørger nok for at det kommer mange filmer med bibelsk innhold framover.

Film er vårt kraftigste medium. Ser man film i en kinosal, er man prisgitt bildene og lyden. Man blir forført, og man *vil bli* forført.

Er det en god film, lever man seg inn i den, og blir emosjonelt forflyttet. Er det en riktig god film, kan den følelsmessige ettersmaken bli sittende i lenge. Hvem har ikke etter en god film, kanskje over en øl med venner, blitt værende i en stemning og i en lekende modus, som kan gå nesten fra rollespill til et slags overordnet premiss for hva man sier og gjør resten av kvelden?

Alt dette burde borge for at film er et glimrende medium for forkynnelse. Jeg sier ikke noe om hva som skal forkynnes, men forkynnelse i betydningen «middel til overbevisning av et publikum».

Forkynnende filmbølge

Forkynnende filmer, særlig kristne, er blitt et hett tema de siste årene. Interessen for denne typen film har alltid gått i bølger, men det er ingen tvil om at de har fått en oppblomstring de siste årene. Filmene lages selvfølgelig først og fremst i USA, men etter kort tid kommer de også gjerne på norske kinoer.

Grensene for hva som kan regnes som forkynnende, vil være flytende. Så for å se nærmere på forkynnelse på film må vi også inkludere filmer med bibelske motiver. Filmene er selvfølgelig ikke nødvendigvis forkynnende i seg selv, men de presenterer relativt ortodokse gjengivelser av bibelske fortellinger, uten å problematisere dem.

Årsaken til at slike filmer blir laget, er enkel: De lønner seg. Jesus-historien *Son of God* ble laget for 150 millioner kroner, og spilte bare i USA inn nær 500 millioner. Darren Aronofskys *Noah*, med Russell Crowe midt i syndfloden, spilte inn 2,5 milliarder på et produksjonsbudsjett på 855 millioner. Mens *God's Not Dead*, om en troende student som utfordrer sin ateistiske professor, ble laget for så lite som 14 millioner kroner - med hele 430 millioner som kassaresultat.

Sånt går ikke upåaktet hen i Hollywood. Ikke minst fordi filmbyens produksjoner blir stadig vanskeligere å finansiere, slik at man blir mer og mer avhengig av at hver eneste film lønner seg. Samtidig må man konkurrere med den jevne pengestrømmen kabelselskapene får fra sine abonnenter. TV-selskaper med abonnementsordninger er forresten også den økonomiske faktoren som har betydd mest for at stadig mer filmatisk nyskapning skjer i TV-serier i stedet for i tradisjonelle kinofilmer. Den samme mekanismen forklarer også hvorfor stadig flere filmstjerner dukker opp i TV-serier.

Men tilbake til den forkynnende filmen. Jeg må nesten beklage at jeg ikke er i stand til å gi fullgode norske eksempler på mitt tema i denne artikkelen. Årsakene er flere, en av dem er nok at frontene i livssynsdebatten ikke er så skarpe i Norge som de er i USA. Tallgrunnlaget på den hjemlige arena er dessuten for lite: Det er simpelthen for få bakender som kan fylle norske kinoseter. Våre filmbudsjetter er dessuten for små til at noen av de større norske filmprodusentene overhode ville tenke på å lage «kristne» filmer.

Livssyn på film

Jeg skal ta for meg tre filmer med et klart forkynnende siktemål. To av dem er spillefilmer med det man må kunne kalle et kristent budskap, nemlig *Heaven is for Real* (2014), basert på Todd Burpos bok med samme tittel, og Mel Gibsons omdiskuterte *The Passion of the Christ* (2004). Jeg skal også se på *The Unbelievers* (2013), en dokumentarfilm om ateistene Richard Dawkins og Lawrence Krauss.

Ingen kritikk er objektiv. Man kan forsøke å late som, men det er fånytt; kritikere er alltid mennesker med en bakgrunn. Jeg ser først og fremst på meg selv som journalist, som formidler og som en som vurderer filmer på et liberalt, verdiåpent grunnlag. Men jeg har også en kristen bakgrunn. Det har jeg aldri lagt skjul på og det har jeg ikke sjelden vært angrepet for, oftest i anmeldelsenes kommentarfelt.

Angrepene er velkomne, selv om de ikke rokker ved det som likevel blir hovedsaken for meg: At å ha et ben innenfor religiøse sammenhenger først og fremst betyr at man vet noe om religiøse grunnregler. Jeg er, for eksempel, ganske kunnskapsrik når det gjelder Bibelen. Gjennom årene har jeg også erfart ulike former for religiøs praksis og religiøse holdninger. Slikt gir innsikt og kunnskap, noe som alltid en fordel.

Betyr dette at jeg også er en «forkynner»? Nei, aldri i denne sammenheng. Og det er fordi forkynnelse hører til et helt annet sted enn på det feltet jeg jobber. Der er nemlig ting som moral og menneskesyn, kulturåpenhet og kulturtolkning det eneste relevante. Dette vil jeg tro jeg deler med de største delene av det humanistisk tenkende Norge.

Himmelen - på ordentlig?!

Heaven is for Real er basert på en bok av Todd Burpo, med undertittelen *A Little Boy's Astounding Story of His Trip to Heaven and Back*. Boken er basert på Burpos da fire år gamle sønns opplevelser, og ble en solid bestselger da den kom i 2010. Fire år senere kommer så den Randall Wallace-regisserte filmen, med Greg Kinnear, Kelly Reilly og Thomas Haden Church i hovedrollene.

Filmen handler om en guttunge som etter å ha vært klinisk død vender tilbake og forteller sine ganske nøkterne metodist-foreldre både dette og hint om mennesker fra det hinsidige. Dette blir selvfølgelig ganske sært, også for meg. Men troen på at det faktisk finnes et etterliv, er et sentralt kristent dogme, og derfor en realitet for ufattelig mange mennesker. Det finner jeg ingen grunn til å kimse av.

Likevel kan påstandene om himmelen aldri bli noe som påvirker min vurdering av hvorvidt filmen er god eller dårlig. Dette er en filmanmeldelse og ingen prekenrapport. Så det er irriterende at filmen etter hvert preges av å bli en slags filmet gudstjeneste med flanellograf. Om ikke dette er banalt nok, blir det svulstige, overtydelige og «salighetsvendte» lydsporet etter hvert en prøvelse.

Slik sett er *Heaven is for Real* å anse som en genrefilm, en nisjefilm som først og fremst vil interessere allerede kristne seere som er på utkikk etter en oppbyggelig film, litt på samme måte som man kan anbefale den siste George A. Romero-filmen til dem som måtte sette pris på zombier og gla'vold.

Så selv om *Heaven is for Real* faktisk er en av de mest vellykkede forkynnende filmene jeg har sett, fikk den bare middels vurdering av meg da jeg anmeldte den for VG. For å være helt eksakt:

Terningkast tre.

Korsfestelsen av Jesus skildres på en måte som nærmer seg skrekkfilmen i Mel Gibsons film *The Passion of the Christ*. Foto: Scanbox.

Kristelig skrekkfilm

Da var jeg mer hardhendt med Mel Gibsons *The Passion of the Christ*, en film der regissør Gibson forsøker å piske kristentroen inn i verden.

The Passion of the Christ skildrer Jesu pinsler og korsfestelse i all den skrekk og gru som kirkens skildringer tradisjonelle har unngått. Slik minner Gibsons film mer om den flamske maleren Brueghels d.e. renessanse-helvete enn om Skriften. Samtidig er volden verre og mer konkret beskrevet enn i de notoriske skrekkfilmene i *Saw*-serien. Skrekkfilm-fans kunne nok derfor få en sadistisk gledesstund i katolikken Gibsons filmverk.

For meg ble filmen mest en forstemmende og bloddryppende egotripp. Gibson tramper inn på det som kanskje er kristendommens største mysterium, med en selvsikkerhet og en tolkningsiver som kjennetegner en klassisk ekstremist. Rent personlig ble denne filmen derfor det nærmeste jeg kan huske å ha kommet et begrep som blasfemi. Og selvfølgelig fikk dette betydning for hvordan jeg vurderte filmen, selv om jeg etter fattig evne forsøkte å holde akkurat denne følelsen på avstand.

Følelser er ikke nødvendigvis noe som skal holdes på avstand når man vurderer film. Lars von Trier sa en gang at film er 90 prosent følelser og 10 prosent fakta. Dermed *må* anmelderen bruke følelser. Dermed blir spørsmålet hvor relevant man kan være når man må stole på egne følelser. Med erfaring og innsikt får man vel også etter hvert en viss peiling. Det kan – og må – man i alle fall stole på.

Jesu mor Maria og Maria Magdalena slik de framstår i Mel Gibsons film *The Passion of the Christ*. Foto: Scanbox.

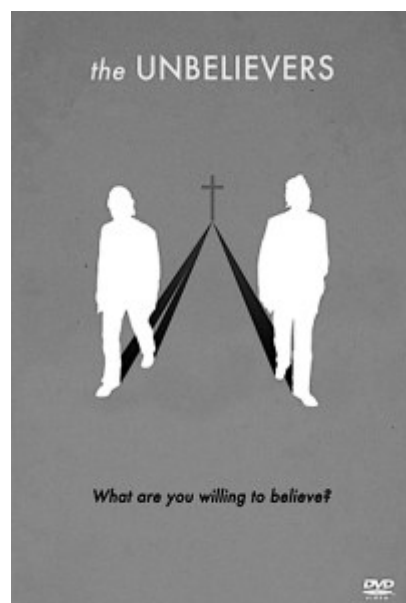
Det er verd å merke seg at *The Passion of the Christ* vakte stor begeistring i USA og i store kretser ellers i verden. Den kostet knapt 100 millioner kroner å lage, men spilte inn svimlende 4,2 milliarder. Jeg laget selv en reportasje om filmen før den ble vist, og kunne konstatere at en mann som den konservative indremisjonsteologen Gunnar Prestegård var meget begeistret. Daværende pater i Den katolske kirke, Kjell Arild Pollestad, hadde innsigelser, men mente at filmen hadde elementer som fortalte hva påskepasjonen virkelig handlet om.

Mitt syn var nok derfor bare representativt for liberalt tenkende - troende som humanister. Derfor ble det bare to øyne på terningen fra meg.

(I parentes kan jeg bemerke at da den tidligere totalforbudte *Life of Brian* fikk sin etterlengtede relansering på norske kinoer i 2004, var det ikke mulig for meg å holde tilbake sekseren på terningen: Monty Pythons beskrivelse av det religiøse bigotteri er jo simpelthen makeløs!)

La oss prise vitenskapen

Jeg har også sett, men aldri anmeldt (den kom aldri på kino i Norge) den humanistiske hurra-meg-rundt-rullen *The Unbelievers*, en dokumentarisk road-movie med vitenskapsmennene og ateistene Richard Dawkins og Lawrence Krauss.

The Unbelievers er en turnéfilm med to av verdens mest kjente ateister, Richard Dawkins og Lawrence Krauss.

The Unbelievers er overraskende skuffende. Skuffelsen skyldes mange ting. Kanskje mest min forventning om at når to av den internasjonale ateismens popstjerner først var ute i filmformat, og dermed i stand til å nå et langt større publikum enn menigheten av ikke-troende, ville filmen bli brukt til tenksom filosofering, intelligente motforestillinger og eggende provokasjoner.

Så langt der i fra! I stedet får vi en film i stilen vi kjenner fra Billy Graham og andre superpredikanter. Her gjelder det å lage triumfferd for «våre» meninger og «våre» superhelter! *The Unbelievers* er en film som på alle måter og på alle plan formidler at ateister kan gjøre begeistring, jubel, overbevist selvhøytidelighet og vekkelseskarismatikk like godt som de kristne.

Filmen blir et sammensurium av persondyrkelse, selvbekreftelse og kynisk overlegenhet, som jeg faktisk bare har sett maken til på «Gospel Channel» - om du noen gang har tatt seg bryet med å lete fram den i kanalmylderet på Canal Digital. Den er i det minste gratis.

Det forunderlige er at hver gang *The Unbelievers* nærmer seg noe interessant, blir det kutt i handlingen og enda mer fotfølging av Lawrence Krauss i hans lilla sneakers og Dawkins i mer professorale, brune skinnsko.

Om noe, viser filmen at selv om man er faen så irritert og forurettet og forbannet på religionen som sådan (og kristendommen i særdeleshet), kan den internasjonale ateismen ikke engang klare seg uten den klassiske kristne karismatiske dramaturgi, når man skal etablere seg som en viktig massebevegelse.

Dokumentasjon og forkynnelse

Ser man på disse tre «forkynnende» filmene, er det noen fellesnevner. Alle foregir å være «dokumentariske», og dermed, underforstått, sannere enn spillefilmer. *The Unbelievers* er utvilsomt en dokumentar. *Heaven is for Real* blir faktisk markedsført som et dokudrama. Og *The Passion of the Christ* oppfyller, med filmskaperens tydelige intensjoner, alle filmatiske krav til «gjenskapt

virkelighet». Eller, som det gjerne heter: «Based on a true story.»

Dokumentarstempelet er mer komplisert enn man lett kan tro. Den klassiske definisjonen på en dokumentarfilm er en film som «gjenspeiler virkeligheten». Men dette oppnår man aldri. Virkelighet er virkelighet, film er alltid en redigert, prioritert og tolket virkelighet. Noe annet er simpelthen ikke mulig. Fordi denne erkjennelsen nå har slått helt og fullt igjennom hos filmskapere, har grensene mellom spillefilm og dokumentar blitt mer og mer uklar de siste årene. Dokumentarfilmen er blitt stadig mer subjektiv, og stadig flere dokumentarfilmskapere går selv inn i filmen med sitt kamera, og blir en spillende aktør.

Det går faktisk an å hevde at dokumentarfilmen er blitt stadig mer «forkynnende», fordi stadig flere filmer lages for å forandre og aksjonere. Tidene da det var tilstrekkelig bare å beskrive, er for lengst over.

Dette er det blitt riktig mange gode filmer av, også her i Norge, der regissører som Sigve Endresen og Margreth Olin har vært grunnleggende, fordi de har hatt et program, en hensikt og en vilje til å lage filmer som betyr noe, i samfunnsdebatten og for enkeltmennesker som måtte se deres filmer.

Det skader heller ikke at Endresen og Olin er dyktige filmskapere. For det holder ikke at filmen vet hva den står for og vet hva den vil (at den er «forkynnende»). Det hele avhenger til syvende og sist av at filmen er godt laget, at den virkelig interesserer seg for å fortelle sin historie til et publikum som blir opplyst og er klokere når filmen er over. Altså: Filmens form er overordnet budskapet, og derfor kan budskapet nå frem.

Å frelse sin egen navle

Grunnen til at filmer som *The Passion of the Christ* og *The Unbelievers* faktisk er feilslåtte, er at selv om filmskaperne nok foregir å skulle «frelse» et større publikum, blir det nokså raskt- og til dels pinlig - klart at disse filmene er laget for at de allerede frelste skal få bekreftet sin grunnfestede tro. De er rett og slett selvforherligende og selvbekreftende, både i form og innhold.

Filmene er heller ikke egentlig interessert i visdom og refleksjon. De vil ha rett. Punktum! Dermed representerer disse filmene, som så gjerne vil ta fatt i de største spørsmålene av alle, undringen vi alle bærer med oss når vi står ved erkjennelsens utkant, i virkeligheten den undringens død.

Det er derfor jeg etter snart 30 år som filmanmelder har kommet til at forkynnelse i film er umulig. Hvorfor? Fordi at i en forkynnende film vil forkynnelsen alltid være viktigere enn filmen. Det betyr at filmen som kulturelt, underholdende eller kunstnerisk verk, vil lide. De forkynnende filmene jeg har sett, har beveget seg fra det elendige til det middels interessante. De har *aldri* vært gode. Dårlige eller likegyldige filmer er noe man i beste fall glemmer, men også fort ender opp med å irritere seg over eller bli sint for. Og da forsvinner hele poenget med en forkynnende film.

Heaven is for Real er i en litt annen kategori. Filmen har gode skuespillere fra den amerikanske mainstream-filmen, med Oscar-nominerte Greg Kinnear som den mest sentrale. Så i tillegg til forkynnelsen har filmen også et helt normalt, kommersielt siktepunkt: Den er laget for det helt store, brede publikum, noe den har lyktes med. Etter premieren i april i USA har den spilt inn rundt en milliard kroner internasjonalt, inkludert kino og hjemmekino-formater. Ikke verst for en film som kostet rundt 65 millioner kroner å lage.

Cinematografi og demografi

Det som har skjedd, er at et nytt kinopublikum er blitt engasjert. Det er naturligvis umulig å være helt nøyaktig når man skal beskrive dette fenomenet, men i grove trekk er det slik: Det store grosset av kinogjengere verden over er relativt unge mennesker, mellom 15 og 35 år. I denne gruppen er det en solid undergruppe av storforbrukere av film, som trekker alle statistikker i været. De vil se «storfilmer» og blir jevnlig forsynt med konseptfilmer av typen *Star Wars*, *Ringenes Herre*, *Harry Potter* og *The Hunger Games*. Når konseptene mangler, fungerer enkelte, spesielle filmstjerner som nødvendige seermagneter.

Det er dette som er filmstjernens egentlige oppgave, og det er derfor de aller, aller største stjernene kan ta honorarer som ligger på opptil halvparten av en films totale produksjonskostnader. På godt og vondt: En films kommersielle potensiale er tradisjonelt blitt målt på stjernenes status.

***Kristin Lavransdatter* og de kristenkonserverne**

Dette bildet er i ferd med å forandre seg noe, men mønsteret ligger fast. Det betyr likevel ikke at overraskelser kommer nå og da. Her i Norge kan vi godt kalle det *Kristin Lavransdatter*-effekten, etter Liv Ullmanns filmatisering av Sigrid Undsets roman. I 1995 lå tilliten mellom det norske filmpublikum og de norske filmskaperne på et lavmål. I deler av filmmiljøet var skepsisen til Ullmann stor, og det var heller ingen grunn til å anta at det vanlige kinopublikumet var interessert i en mastodontfilm om middelalderen regissert av Ullmann.

Men i løpet av uker og måneder så 815 000 nordmenn filmen på kino, noe som gjorde den til en av 90-tallets mest sette filmer her til lands. Man kan spørre seg om det finnes en eneste norsk kvinne over 35, som vet hva et bibliotek er, som ikke så *Kristin Lavransdatter* på kino i 1995. Mennesker som ikke hadde satt sine ben i en kinosal på år og dag, skulle i alle fall se denne. Liv Ullmann klarte på egen hånd å gjenopprette tilliten til norsk film.

Det samme skjedde for øvrig senere med Knut Erik Jensen og Aslaug Holms *Heftig og begeistret* (2000), da titusenvis av korsangere ble engasjert som fortropper i kinokøene; det samme så vi da Max Manus i 2008 ble den perfekte anledning for en utdøende krigsgenerasjon til å fortelle ungdommen om hva som skjedde. Igjen ble kinosetene fylt av mennesker som ellers sjelden gikk på kino.

I USA skjer det noe tilsvarende med kristne og/eller bibelske filmer for tiden. Et stadig mer høyrøstet og selvbevisst miljø av konservative kristne har begynt å gå på kino. De er et kresent, men stort publikum. De opplever de bibelske fortellingene som deres egne, og volden kan være så grusom den vil, bare den er i det godes tjeneste (de kjenner i alle fall utdrag fra Det gamle testamentet!).

De kristenkonserverne har alltid hatt et anstrengt forhold til Hollywood, som de har sett på som for liberal og ugudelig (eller jødisk). Senator Joseph McCarthys jakt på «kommunister» rammet filmindustrien hardt, noe som nok delvis forklarer bransjens tradisjon for å øve en viss selvsensur for å holde seg inne med den rådende samfunnsmoral.

I dag kan kristne bruke sine egne medier og internett til å fortelle hverandre om hvilke filmer som passer, og Hollywood ser på kassautskriftene hva slags filmer det lønner seg å lage. Resultatene er

forutsigbare.

Bibelen i breddefor­mat

Denne dansen rundt den kristne gullkalven kan etterlate en bismak i munnen. Men slike bølger har alltid forekommet, om enn ikke i dagens omfang, takket være forskjellige subkultureres jungeltelegrafer.

På 1950-tallet var det også en filmatisk «Bibel-bølge». En grunn var at det da nye Cinemascope-formatet gjorde at man virkelig kunne vise storslagne scener på lerretet, og formatet nærmest tryglet om filmer som *De ti bud* og *Ben Hur*. Filmene var først og fremst visuelle nytelser; Dagbladets uforliknelige Arne Hestenes bemerket tørt på denne tiden at filmene enten hadde handling eller var i Cinemascope.

Det som skjer nå med de mange bibelske og forkynnende filmene som kommer fra Hollywood, og den økende symbiosen med kristenkonser­vative miljøer, kan man si mye kritisk om. Denne typen filmproduksjon kan mistenkes for å skape tranghet, intoleranse og ensretting.

Men det er liten vits i å innbille seg at Hollywood nå skal bli kristelige. For først og fremst er det kommersielle hensyn som ligger til grunn. Et stort, delvis nytt publikum går på kino, og de er villige til å legge igjen store penger i kinokassene.

I slike tilfeller har Hollywoods tro og livssyn alltid vært å oppfylle markedets ønsker.

Filmliste:

Randall Wallace (regi)

Heaven is for Real

2014

Mel Gibson (regi)

The Passion of the Christ

2004

Gus Holwerda (regi)

The Unbelievers

2013
